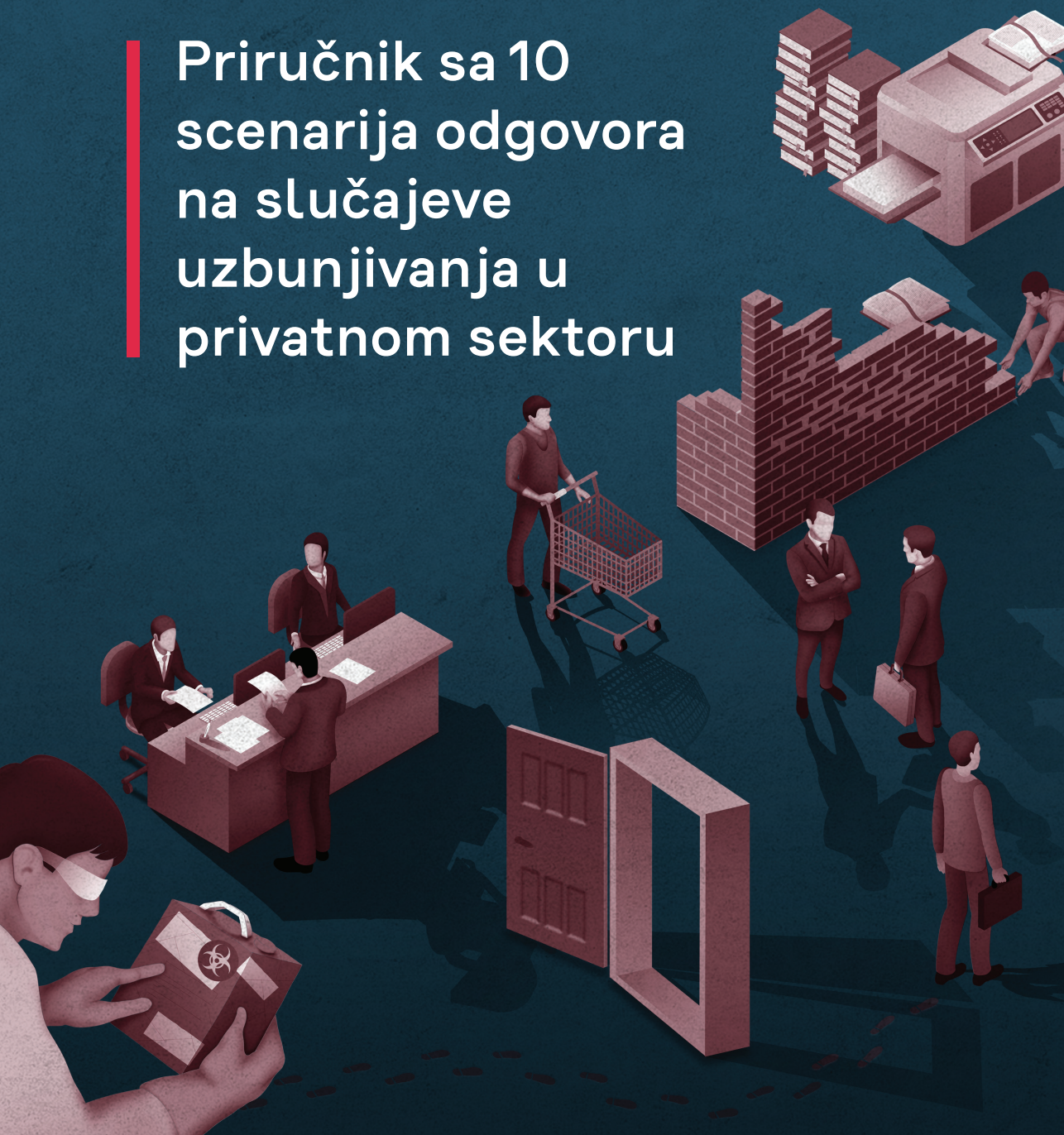

FOL

Priručnik sa 10
scenarija odgovora
na slučajeve
uzbunjivanja u
privatnom sektoru

**Priručnik sa 10
scenarija odgovora
na slučajeve
uzbunjivanja u
privatnom sektoru**

Objavio Pokret FOL
Veb: www.levizjafol.org
Adresa: Andrea Gropa, Br.35
10000 Prishtina, Kosovo

Autorsko pravo © 2020. FOL Pokret. Sva prava zadržana. Nijedan deo ovog priručnika ne može se reprodukovati, sačuvati u bilo kom sistemu pronalaženja ili preneti, u bilo kom obliku ili na bilo koji način, elektronskim, mehaničkim, fotokopiranjem, snimanjem ili na bilo koji drugi način, bez prethodnog pismenog odobrenja izdavača.

Norwegian Embassy

Objavljivanje ovog priručnika omogućeno je 'Programom civilnog društva za Albaniju i Kosovo', koji finansira norveško Ministarstvo spoljnih poslova, a kojim upravlja Kosovska fondacija civilnog društva (KCSF) u partnerstvu sa partnerima Albanija za promene i razvoj (PA). Izloženi sadržaj i preporuke ne predstavljaju zvanični stav norveškog Ministarstva spoljnih poslova i Kosovske fondacije civilnog društva (KCSF).

Sadržaj

SCENARIO #1	Uzbunjivanje zbog neplaćanja poreza	4
SCENARIO #2	Uzbunjivanje lošeg upravljanja pravdom	6
SCENARIO #3	Uzbunjivanje o šteti u životnoj sredini	8
SCENARIO #4	Uzbunjivanje radi bezbednosti ljudi u kontekstu građevine	9
SCENARIO #5	Uzbunjivanje u kontekstu zdravstvene zaštite u oblasti zdravstva	11
SCENARIO #6	Uzbunjivanje zbog neplaćanja penzijskih doprinosa za zaposlene u prehrambenoj prodavnici	13
SCENARIO #7	Uzbunjivanje za serviranje opasnih prehrambenih proizvoda	14
SCENARIO #8	Uzbunjivanje u kontekstu finansijskih institucija	16
SCENARIO #9	Uzbunjivanje zbog kršenja ličnih podataka	18
SCENARIO #10	Uzbunjivanje zbog kršenja autorskih prava	20

Ovaj dokument je jedan od proizvoda projekta „Uzbunjivač, zakon vas štiti“, čiji je cilj da direktno doprinese izgradnji mostova i kanala komunikacije između različitih institucija i privatnog sektora. Dokument ima za cilj da predstavi deset (10) scenarija odgovora u slučajevima uzbunjivanja u privatnom sektoru.

SCENARIO #1:

**Uzbunjivanje
zbog neplaćanja
poreza**

Suprotno tome, direktor korporacije stalno je na sastancima izjavljivao da „treba biti oprezan u odnosu na državu, da ne dođe do bilo kakvih utaja u odnosu na poreze i carine“. Bledi i Zana su kasnije shvatili da je ovo odstupanje napravljeno u koordinaciji između glavnog finansijera i generalnog direktora.

SCENARIO #1:

Uzbunjivanje zbog neplaćanja poreza

Pretpostavljene činjenice:

Bledi i Zana su radili dve (2) godine u javnom sektoru kao mlađi revizori u Nacionalna kancelariji za reviziju (NKR). Pre tri (3) meseca Zana je videla oglas za dve pozicije u internoj reviziji u kompaniji „Bogata korporacija“ sa sedištem u Prištini, koja posluje i pruža usluge i proizvode širom Kosova i regiona. Nakon preispitivanja kriterijuma za konkurs, najavljena radna mesta izgledala su prilično atraktivno u pogledu radnih obaveza i novčane naknade. Oni su se prijavili i angažovani su u Centralnom odeljenju za reviziju u ovoj kompaniji. Tokom svog rada primetili su da korporacija nije podnosila porez državnim organima. Kompanija je to učinila iskrivljujući podatke o finansijskim izveštajima kako bi izbegla javni porez. Za ovo su imali neporecive dokaze, iako je samo sumnja u ova kršenja bila dovoljna da započnu uzbunjivanje. Ali, shvatili su u međuvremenu da je to urađeno bez znanja rukovodilaca kompanije „Bogata korporacija“. Suprotno tome, direktor korporacije stalno je na sastancima izjavljivao da „treba biti oprezan u odnosu na državu, da ne dođe do bilo kakvih utaja u odnosu na poreze i carine“. Bledi i Zana su kasnije shvatili da je ovo odstupanje napravljeno u koordinaciji između glavnog finansijera i generalnog direktora. Budući da su bili revizori, imali su širok pristup korporativnim dokumentima i komunikacijama. Tokom revizije primetili su da su zvaničnici ove kompanije razmenili e-poštu koja dokazuje utaju poreza i izobličenje finansijskih podataka kako bi „povećali profitabilnost kompanije i smanjili nepotrebne troškove koji se mogu izbeći bez većih problema.“

Zana i Bledi su revizori sa visokim profesionalnim integritetom i radnom etikom koje ni u kom slučaju ne žele da ugroze.¹ Obavešteni su o uzbunjivanju uopšte. Kada su radili u Nacionalnoj reviziji, održali su obuku o uzbunjivanju u javnom sektoru. Ali oni sada žele da znaju da li su zaštićeni zakonom, ako odluče da se predstave kao uzbunjivači u privatnom sektoru? Takođe, pitaju da li uzbunjivanje treba uputiti ovlašćenoj strani ili ga javno otkriti?

Radnje koje se mogu ili treba preduzeti

Prvo pitanje koje treba rešiti je da li uživaju pravnu zaštitu da bi se predstavili kao uzbunjivači u privatnom sektoru? Primećuje se da je od prvih odredbi zakona definisano da je „svrha ovog zakona da omogući prijavljivanje kršenja u javnom i privatnom sektoru i zaštitu uzbunjivača“. Stoga je jasno da je uzbunjivanje u privatnom sektoru zaštićena i zagarantovana odredbama Zakona o zaštiti uzbunjivača. Ali bavljenje ovim pitanjem nije dovoljno da bi se utvrdile radnje koje treba ili mogu biti preduzete.

Dalje moramo da se pozabavimo sledećim pitanjem koje su Bledi i Zana postavili. Pitanje je bilo da li uzbunjivanje treba uputiti ovlašćenoj strani ili ga javno otkriti? Zakon je definisao tri mogućnosti uzbunjivanja: (i) unutrašnju; (ii) spoljni i c. (iii) javno (obelodanjivanje).

Zana i Bledi mogu odabrati jedan od ovih načina za uzbunjivanje. Interno uzbunjivanje vrši se poslodavcu. U ovom slučaju, Bledi i Zana, ukoliko odaberu ovu vrstu uzbunjivanja, mogli bi se obratiti kompaniji „Bogata korporacija“. Prema Zakonu, interno uzbunjivanje izvršice se odgovornom službenom licu (što prema Zakonu znači „lice koje je javna institucija ili privatno lice imenovalo da primi i ruši uzbunjivanje“). Međutim, treba napomenuti da je zakon postavio kriterijum za privatna lica u pogledu obaveze da imaju takvog zvaničnika. Član 17. stav 1. Zakona predviđa da su samo privatna lica sa preko pedeset (50) zaposlenih dužna da imenuju odgovornog zvaničnika. Stoga bi Bledi i Zana trebali razmotriti ovaj element da bi znali da li imaju priliku da se obrate odgovornom zvaničniku u instituciji.

¹ Integritet između ostalog uključuje: poštovanje etičkih standarda; prevlast javnih interesa; izveštavanje o praksama ili radnjama koje dovode do zloupotrebe; promovisanje ljudskih prava izbegavanjem uznemiravanja i diskriminacije; unapređenje i transparentno i zaslužno zapošljavanje osoblja.

Drugi način koji Zana i Bledi mogu da iskoriste je direktno uzbunjivanje šefa privatnog entiteta prema stavu 4 člana 17 zakona. U ovom slučaju ovo se čini prikladnijim, jer korporacija možda neće imati službenike odgovorne za uzbunjivanje, ili čak i ako ih ima, može biti pod strogom kontrolom ili umešanima u stranke umešane u prevaru. U ovom slučaju, s obzirom na to da su Bledi i Zana shvatili da je direktor korporacije protiv nepravilnosti u vezi sa porezima i carinama, oni to mogu direktno uputiti direktoru korporacije u skladu sa članom 17.

Zana i Bledi mogu takođe razmotriti spoljno uzbunjivanje. To se može učiniti pre, paralelno ili nakon internog uzbunjivanja. Spoljno uzbunjivanje prema zakonu je „Prijavlivanje podataka nadležnom organu“. Zakon predviđa da „uzbunjivač može izvršiti spoljno uzbunjivanje nakon izvršenja unutrašnjeg uzbunjivanja ili direktnog spoljašnjeg uzbunjivanja“. Ova odredba je važna jer ne obavezuje uzbunjivače da koriste unutrašnje uzbunjivanje pre spoljnog uzbunjivanja. To je zato što bi, ako bi to bio takav kriterijum, mogao pružiti priliku privatnim subjektima (kompanijama) da izbegnu ili oštete dokaze i svedočenja koja su predmet spoljnog uzbunjivanja.

Što se tiče spoljnih uzbunjivanja u privatnom sektoru, zakon predviđa da se uzbunjivanje regulatorima prema oblastima odgovornosti sprovodi u skladu sa procedurama predviđenim za interno uzbunjivanje. Što se tiče regulatora kojima se mogu obratiti ako odaberu ovaj uzbunjivanje s obzirom na obim kršenja Bledi i Zana, regulatori u ovoj oblasti su: Poreska uprava Kosova (PUK), odnosno Kancelarija za novčane kazne i administrativne kazne (OFAP) ili bilo koja druga odeljenje prema uputstvima PAK-a. Paralelno, oni se takođe mogu obratiti državnom tužiocu ili kosovskoj policiji, relevantnom Odeljenju za ekonomske zločine. Takođe treba reći da član 19. Zakona treba čitati zajedno sa Zakonikom o krivičnom postupku Kosova koji definiše obavezu svih da prijave krivična dela policiji i tužiocu.

SCENARIO #2:

**Uzbunjivanje
lošeg upravljanja
pravdom**

„Slušaj, Genc, znam da nas je Advokat obavestio da nemamo šanse da dobijemo slučaj na sudu. Ali nemamo šanse da preživimo ukoliko ne pobedimo na tenderu od 47 miliona. Nemam šta drugo da radim. Neko mi je rekao da se sa 120 hiljada evra to može učiniti na sudu. Vratimo slučaj na nulu, a zatim pogledamo šta možemo učiniti u TRN-u. Da li razumeš? Morate pronaći način da zabeležite ovih 120 hiljada evra u knjigovodstvenim knjigama.”

SKENARI #2:

Uzbunjivanje lošeg upravljanja pravdom

Pretpostavljene činjenice:

Genci radi kao knjigovođa u kompaniji „Tender LLC.“. Ova kompanija se bavi realizacijom projekata i usluga koje finansira Ministarstvo saobraćaja. Pre dve nedelje, kompanija je izgubila slučaj od Tela za razmatranje javnih nabavki (u daljem tekstu: TRN) za projekat izgradnje autoputa vredan 47 miliona evra. ompanija je imala samo još jedno sredstvo da promeni ovu situaciju: da podnese žalbu nadležnom sudu. Međutim, pravna kancelarija kompanije koju je vodio advokat Drin Drini izdala je mišljenje o kompaniji navodeći prednosti i nedostatke slučaja. Došao je do zaključka da kompanija nije imala dobar slučaj za sud, pa je preporučio da ne troši vreme, energiju i resurse za otvaranje sudskog postupka.

Ali, generalni direktor kompanije, gospodin Maksut Maksuti, pozvao je Genca na sastanak u svojoj kancelariji i zahtevao 120.000 evra u gotovini sa računa kompanije. Genci ga je pitao zašto su mu potrebna ova sredstva, generalni direktor je obavestio Genca da su mu potrebna ta sredstva kako bi dao „mali poklon“ nekim ljudima na sudu (sudijama, administrativnom osoblju i advokatu). Genci je bio šokiran, ali nije paničio, a direktor je to primetio i obratio mu se rečima: „Slušaj, Genc, znam da nas je Advokat obavestio da nemamo šanse da dobijemo slučaj na sudu. Ali nemamo šanse da preživimo ukoliko ne poredimo na tenderu od 47 miliona. Nemam šta drugo da radim. Neko mi je rekao da se sa 120 hiljada evra to može učiniti na sudu. Vratimo slučaj na nulu, a zatim pogledamo šta možemo učiniti u TRN-u. Da li razumeš? Morate pronaći način da zabeležite ovih 120 hiljada evra u knjigovodstvenim knjigama.” Genci obaveštava generalnog direktora da će videti šta može da učini. Time je sastanak završen. Kasnije tokom nedelje, Genci je otišao da povuče 120 hiljada evra od „banke”. Banka je zatražila dodatno odobrenje od direktora ili da direktor dođe sam, jer je iznos bio visok.

Istog dana Genci je direktoru poslao imejl sa sledećim sadržajem (najrelevantniji delovi): „ - Banka mi ne dozvoljava da povučem sredstva za poklon o kojem smo razgovarali, jer je iznos bio visok. „Treba mi ovlašćenje.“ Maksuti je dostavio traženo ovlašćenje nakon nekoliko sati. Sutradan je Genci podigao novac iz banke i doneo ga u Maksutovu kancelariju. Obavestio je Genca da je razgovarao sa advokatom i da su zakazali sastanak posle dve nedelje i da je dobio garanciju da je “posao završen sa 120 hiljada”.

Po povratku u svoju kancelariju, Genci je počeo da razmišlja o sledećim koracima. Nije želeo da se umeša u ovaj posao, ali je bio primoran da podigne novac jer je bio ovlašćen i imao je opis posla za finansijske i računovodstvene poslove. Ali njegov profesionalni integritet i radna etika rekli su mu da prijavi slučaj, jer je znao da je pravda u opasnosti da bude podrivana. Genci je na kraju odlučio da će on biti uzbunjivač u ovom slučaju. Nije bio siguran da li ga zakon štiti od takvog uzbunjivanja? Slučaj se zakomplikovao jer bi ovo uzbunjivanje uključivalo privatni sektor, ali i javni. I pre svega, Genci se dvoumio kome da se obrati i kakav je postupak za takvo uzbunjivanje?

Radnje koje se mogu ili treba preduzeti

Ali Zakon o zaštiti uzbunjivača (član 5) predviđa da je uzbunjivanje u javnom interesu i zaštićeno, čak i u slučajevima kada se „desilo, ili je verovatno da će se dogoditi zloupotreba pravde“. Stoga je u ovom slučaju Genci zaštićen Zakonom o zaštiti uzbunjivača i član 5 je osnova za uzbunjivanje u slučajevima lošeg upravljanja pravdom. Pošto je ovde reč o direktoru kompanije, prema (članu 18) Genci je dozvoljeno da direktno vrši spoljno uzbunjivanje. Ovaj članak sadrži neke kriterijume kada se može vršiti spoljno uzbunjivanje. Među najvažnijim, a koji se u ovom slučaju primenjuju, su sledeći kriterijumi:

Sada treba da razjasnimo poslednje Gencovo pitanje: kome se treba obratiti, ako je uzbunjivanje dozvoljeno i kakva je bila procedura za takvo uzbunjivanje? S obzirom da je ovo uzbunjivanje složenije zbog činjenice da uključuje i javne i privatne stranke, odgovor ćemo podeliti na dva dela.

Prvo, u vezi sa uzbunjivanjem potencijalno koruptivnog ponašanja sudija, administrativnog osoblja i advokata, Genci bi trebalo da se obrati Agenciji za borbu protiv korupcije (APK). To je zato što je, prema članu 18 Zakona o zaštiti uzbunjivača, APK nadležna da se bavi spoljnim uzbunjivanjem u javnom sektoru. Prema tome, iako Genci nije javni službenik, činjenica da će predmetno uzbunjivanje biti izvršeno protiv zaposlenih u javnom sektoru dovoljan je element za utvrđivanje nadležnosti APK u ovom slučaju. Dalje, APK ovu nadležnost stiče iz osnovnog zakonodavstva za njeno uspostavljanje i delokrug. Genci se takođe može obratiti predsedniku Suda i Sudskom savetu Kosova. Zbog potencijalno korumpiranog ponašanja advokata pomenutog kao posrednika, Genci bi trebalo da se obrati Uredu disciplinskog tužioca koji deluje u okviru Advokatske komore Kosova.

Drugo, u vezi sa uzbunjivanjem potencijalno koruptivnog ponašanja direktora kompanije, Genci se može obratiti nekoliko institucija. Pre svega, prema važećem zakonodavstvu za prijavljivanje krivičnih dela, trebalo bi da se obrati policiji i tužilaštvu. Takva nadležnost ovih tela utvrđena je Zakonom o policiji i Krivičnim zakonikom, kao i Zakonom o krivičnom postupku Kosova. To je zato što se uzbunjivanje u ovom slučaju vrši na osnovu lošeg upravljanja pravdom i ovi organi su nadležni za istragu i krivično gonjenje takvih vrsta krivičnih dela.

SCENARIO #3:

**Uzbunjivanje o
šteti u životnoj
sredini**

Dva dana nakon ovog izveštaja, Besnik je pozvan na sastanak sa direktorom kompanije, gospodinom Razaračem prirode. On traži od Besnika da „ovu dezinficijensu ne uveličava jer će ih najverovatnije ukloniti prva ili druga kiša“.

SCENARIO #3:

Uzbunjivanje o šteti u životnoj sredini

Pretpostavljene činjenice:

Besnik radi kao laboratorijski tehničar/hemičar u kompaniji „Prirodna Higijena“. Kompanija se bavi uslugama dezinfekcije u skladu sa zahtevima tendera sa opštinama Kosova. Nedavno je Besnik saznao da je kompanija kako bi uštedela na troškovima dezinficijensa kupila neke jeftinije. Smanjili bi troškove za 40%. Problem je nastao kada su neki uzorci novih sredstava za dezinfekciju poslani Besniku na ispitivanje u laboratoriju kompanije.

Besnik je shvatio da su dezinficijensi premoćni za predviđenu namenu i da ih neće biti lako ukloniti iz prirode ni nakon kiša (kao što se obično događa). Napisao je svoj laboratorijski izveštaj sa ključnom preporukom da „Takve hemikalije/dezinficijensi **ne treba koristiti zbog dugoročnih štetnih efekata na insekte, životinje i biljke.**“ Ovi efekti mogu biti dugoročni i posljedično prenijeti na ljude kroz ciklus prehrane“.

Dva dana nakon ovog izveštaja, Besnik je pozvan na sastanak sa direktorom kompanije, gospodinom Razaračem prirode. On traži od Besnika da „ovu dezinficijensu ne uveličava jer će ih najverovatnije ukloniti prva ili druga kiša“. Takođe traži od Besnika da svoj laboratorijski izveštaj ne deli sa drugim kolegama kompanije „Prirodna higijena“. Planirano odlaganje ovih hemikalija prvobitno će se obaviti u „Čistoj opštini“ sledeće nedelje. Besnik je profesionalac sa visokom etikom i profesionalnim integritetom. Želi da prijavi ovo kršenje, ali želi da zna šta dalje? Ne želi da bude deo ove prirodne katastrofe. Kako bi Besnik trebao prijaviti ovaj slučaj? Kome treba obratiti (interno, eksterno ili javno uzbunjivanje)?

Radnje koje se mogu ili treba preduzeti

U ovom slučaju, Besnik izaziva vrlo ozbiljnu i hitnu zabrinutost. Prostori cele opštine su pred dezinfekcijom supstancom koja može naštetiti insektima, biljkama i imati negativne efekte na životinje, a samim tim i na hranu koju stanovnici te opštine konzumiraju tokom cele godine.

Kao i u drugim slučajevima, Besnik ima nekoliko alternativa. Iako u teoriji Besnik može da uradi interno uzbunjivanje, to najverovatnije neće biti efikasno jer je sam direktor kompanije rekao Besniku da učuti slučaj. Stoga u takvim slučajevima izgleda da spoljno uzbunjivanje i javno uzbunjivanje (otkrivanje) ostaju alternative od kojih se mogu očekivati rezultati.

Što se tiče uzbunjivanja i osnova za uzbunjivanje, trebali bismo se pozvati na član 5 Zakona o zaštiti uzbunjivača. Navodi se da jedan od razloga zašto je uzbunjivanje u javnom interesu zaštićeno uključuje situacije u kojima je „povreda počinjena, počinje ili je verovatno da će biti počinjena“ ili kada „osoba nije uspjela, nije uspjela ili je verovatno da neće uspeti“. da ispuni bilo koju zakonsku obavezu “. Kao dodatnu osnovu navodi se da je uzbunjivanje u javnom interesu kada je „**životna sredina oštećena, oštećena ili je verovatno oštećena**“. Stoga je Genci u ovom slučaju zaštićen Zakon o zaštiti uzbunjivača i član 5 osnova su za uzbunjivanje u slučajevima lošeg upravljanja pravdom.

Sledeće pitanje koje Besnik s pravom postavlja je kome se treba obratiti? Napominjemo da član 19. Zakona o zaštiti uzbunjivanja predviđa da se u vezi sa uzbunjivanjem u privatnom sektoru uzbunjivanje vrši regulatorima prema oblastima odgovornosti. Zbog toga je, s obzirom da je trenutna situacija povezana sa životnom sredinom i neposrednim rizikom od štete u životnoj sredini, Besnik treba da uputi eksterno uzbunjivanje Odeljenju za inspekciju životne sredine, prirode, voda, građevinarstva i prostornog planiranja - Odeljenje za inspekciju zaštite životne sredine, prirode i voda . Ovo telo deluje u okviru Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja. Besnik, kako poseduje dokaze, može ih pružiti, mada je u ovim slučajevima dovoljna osnova za uzbunjivanje samo sumnja na kršenje za koje se očekuje da će se dogoditi u bliskoj budućnosti dezinfekcijom štetnim materijalima u Čistoj opštini.

SCENARIO #4:

**Uzbunjivanje
radi bezbednosti
ljudi u kontekstu
građevine**

Arben ima sve dokaze koji dokazuju ova kršenja. Kao inženjer sa profesionalnim integritetom i građanskom etikom ima volju i oseća obavezu da prijavi ovaj događaj. Jednostavno ne zna kako da postupi u uzbunjivanju ovog slučaja? Da li treba da kontaktira direktora kompanije „Siromašni graditelj“ ili bilo koje druge stranke ili institucije? Želi da zna kako se ponašati u ovom slučaju?

SCENARIO #4:

Uzbunjivanje radi bezbednosti ljudi u kontekstu građevine

Pretpostavljene činjenice:

Arben radi kao glavni inženjer u kompaniji „Siromašni graditelj“. Kompanija se bavi visokogradnjom stambenih zgrada. Primetio je da kompanija koristi građevinske materijale i tehnike koji nisu u skladu sa građevinskim standardima utvrđenim u “Kodeksu sigurne gradnje”. Primetio je da je to urađeno u koordinaciji između inženjerskog odeljenja i glavnog menadžera kompanije. Arben je dve nedelje zaredom analizirao materijale i tehnike koji su se koristili i došao do zaključka da takva zgrada ne bi podnela zemljotres jačine 2,3 stepena. Kriterijum postavljen Kodeksom sigurne gradnje je da stambena zgrada mora biti u stanju da podnese zemljotres jačine 7 stepeni.

Arben ima sve dokaze koji dokazuju ova kršenja. Kao inženjer sa profesionalnim integritetom i građanskom etikom ima volju i oseća obavezu da prijavi ovaj događaj. Jednostavno ne zna kako da postupi u uzbunjivanju ovog slučaja? Da li treba da kontaktira direktora kompanije „Siromašni graditelj“ ili bilo koje druge stranke ili institucije? Želi da zna kako se ponašati u ovom slučaju?

Radnje koje se mogu ili treba preduzeti

Prema gore izloženoj metodologiji, u nastavku ćemo Arbenova pitanja tretirati redom. U početku želi da zna kako da nastavi sa uzbunjivanjem ovog slučaja? Tačnije, treba li to uputiti direktoru kompanije „Siromašni graditelj“ ili bilo kojoj drugoj stranci?

U ovom slučaju Arben izražava zabrinutost zbog kvaliteta gradnje, koja je vrlo ozbiljna i hitna. Zgrade moraju biti u stanju da podnesu zemljotres do 7 stepeni Rihterove skale. Inače zemljotres, ma koliko malen bio, može prouzrokovati velike žrtve u ljudima i zgradama. Dalje, hitnost ovog uzbunjivanja povezana je sa ključnim trenutkom u kojem se primećuju kršenja. Ako Arben sada ne obavesti uzbunjivanje, kada se objekat izgradi, moglo bi biti prekasno, a negativne posledice primetiće se tek kada se dogodi katastrofa.

Prema članu 5 Zakona o zaštiti uzbunjivanja. Jedan od razloga zašto je uzbunjivanje u javnom interesu zaštićeno uključuje situacije u kojima je „prekršaj počinjen, počinjen ili je verovatno da će biti počinjen“ ili kada „osoba nije uspela, nije uspela ili je verovatno da neće ispuniti zakonska obaveza“. Kao dodatnu osnovu navodi se da je uzbunjivanje u javnom interesu kada je „**zdravlje ili bezbednost pojedinca ugroženo, ugroženo ili je verovatno ugroženo**“. Stoga su u ovom slučaju sva tri kriterijuma zadovoljena.

U nastavku ćemo se vratiti na gore postavljena pitanja. Kao i u drugim slučajevima, i ovde Arben ima nekoliko alternativa. Može da odluči da li će obaviti interno, eksterno uzbunjivanje ili javno objavljivanje.

Interno uzbunjivanje vrši se poslodavcu. U ovom slučaju, ako Arben odluči da uradi interno uzbunjivanje, mogli bi se obratiti kompaniji „Siromašni graditelj“. Prema zakonu, interno uzbunjivanje mora se obaviti odgovornom službenom licu. Međutim, treba napomenuti da je Zakon definisao kriterijum za privatna lica u vezi sa obavezom da imaju takvog zvaničnika. Član 17. stav 1. Zakona predviđa da su samo privatna lica sa preko pedeset (50) zaposlenih dužna da imenuju odgovornog zvaničnika. Stoga bi Arben trebalo da razmotri ovaj element da bi znao da li ima priliku da se obrati odgovornom zvaničniku u instituciji. U slučaju da odgovorno službeno lice nije imenovano zbog manjeg broja zaposlenih (manje od 50), Arben se treba obratiti direktno direktoru preduzeća „Siromašni graditelj“ u skladu sa članom 17. stav 4. Zakona.

U slučaju da po presudi Arbena uzbunjivanje odgovornog zvaničnika ili direktora kompanije ne bude ili se ne očekuje da bude delotvorno, Arben može eksterno uzbunjivanje uputiti direktno nadležnim organima. U ovom slučaju, nadležni organi mogu obuhvatati više organa. Budući da područje građevine na lokalnom nivou prvenstveno nadgleda Direkcija inspektorata na lokalnom/opštinskom nivou, Arben bi prvo trebalo da se obrati ovom telu. Alternativno ili paralelno, Arben se može odlučiti da se obrati Ministarstvu životne sredine i prostornog planiranja, odnosno Odeljenju za ekološku inspekciju, prirodu, vode, izgradnju i prostorno planiranje - Odeljenje za građevinsku inspekciju i prostorno planiranje.

Prema zakonu, Arben ima poslednju šansu ako gorenavedene alternative ne daju ili se ne očekuje da učine (ovo se mora utvrditi u svakom slučaju u presudi uzbunjivača). Može da obavi javno uzbunjivanje (obelodanjivanje). Prema zakonu, ovo uzbunjivanje može se izvršiti kada:

1. u vreme kada uzbunjivač koji vrši obelodanjivanje osnovano veruje da će biti podvrgnut kazni ako prijavi interno ili eksterno;
2. uzbunjivač osnovano veruje da je verovatno da će dokazi koji se odnose na relevantne štetne radnje biti izbrisani ili uništeni ako se uzbunjivanje prijavi na način propisan u članu 16. (interno uzbunjivanje) i 18. (spoljno uzbunjivanje) ovog zakona.
3. u slučaju neposredne opasnosti po život, javno zdravlje, bezbednost, životnu sredinu ili kada je prouzrokovana velika ili nepopravljiva šteta;
4. nadležni organi iz člana 16. i 18. ovog zakona nisu preduzeli odgovarajuće mere u vezi sa uzbunjivanjem u roku od šest (6) meseci od trenutka prijavljivanja informacija o uzbunjivanju.

Ako se odluči za ovu vrstu uzbunjivanja, Arben mora poštovati načelo pretpostavke nevinosti optuženog, pravo na zaštitu ličnih podataka, kao i da ne ometa razvoj sudskog postupka. Ovo uzbunjivanje može se obaviti putem medija ili na drugi način objavljivanja.

SCENARIO #5:

**Uzbunjivanje
u kontekstu
zdravstvene
zaštite u oblasti
zdravstva**

Neko mi je rekao da se sa 120 hiljada evra to može učiniti na sudu. Vratimo slučaj na nulu, a zatim pogledamo šta možemo učiniti u TRN-u. Da li razumeš? Morate pronaći način da zabeležite ovih 120 hiljada evra u knjigovodstvenim knjigama. "Genci obaveštava generalnog direktora da će videti šta može da učini.

SCENARIO #5:

Uzbunjivanje u kontekstu zdravstvene zaštite u oblasti zdravstva

Pretpostavljene činjenice

Blerta i Nita rade kao farmaceuti u apoteci "Jeftino lečenje". Apoteka je osnovana 2000. godine i broji 150 zaposlenih. Nedavno su primetili da je glavni farmaceut naredio da se lek „Lek 1“ zapakuje u ambalažu leka „Lek 2“. To je strogo zabranjeno „Zakonom o sigurnoj apoteci“. Prema opštem medicinskom znanju, ove biljke se u principu mogu koristiti kao zamena jedna za drugu. Međutim, Nita i Blerta znaju da kod pacijenata sa određenim zdravstvenim stanjem „Krhko stanje“ ako se koristi lek 1 umesto lek 2 to može dovesti do respiratornih komplikacija, što može dovesti do moždanog udara ili ponekad čak i direktne smrti. Prema nedavnim studijama, ovi slučajevi se javljaju u 15% situacija kada se ove biljke međusobno mešaju. Stoga bi ovaj negativni uticaj trebalo uzeti kao postojeći.

Blerta i Nita, kao profesionalni farmaceuti, sa integritetom i profesionalnom etikom ne mogu tolerisati ovu situaciju sa direktnim ili potencijalnim rizikom za građane Kosova. Žele da budu uzbunjivači, ali ne znaju kako to da urade? Takođe žele da znaju da li bi trebalo da rade uzbunjivanje preko medija ili postoje drugi diskretniji načini? Ako je to slučaj, koje načine i mehanizme mogu koristiti Nita i Blerta za rešavanje ovih kršenja.²

² Tokom svog profesionalnog istraživanja imali su referencu: Biohemičar Jeffrei Vigand otkrio je da je duvanska kompanija Brown & Williamson namerno manipulirala mešanjem duvana sa hemikalijama poput amonijaka kako bi pojačala dejstvo nikotina na cigaretni dim. Praznine u sistemu: zakoni o uzbunjivačima u EU www.blueprintforfreespeech.net.

Radnje koje se mogu ili treba preduzeti

Kao i u drugim slučajevima, Blerta i Nita mogu da koriste interne uzbunjivanje, spoljašnje uzbunjivanje ili javno uzbunjivanje (otkrivanje).

U nastavku se moramo pozabaviti da li je takvo uzbunjivanje dozvoljeno po jednoj od osnova utvrđenih Zakonom prema kojoj se uzbunjivanje smatra javnim interesom. U vezi sa ovim pitanjima, trebali bismo se pozvati na član 5. Zakona o zaštiti uzbunjivača. Navodi se da jedan od razloga zašto je uzbunjivanje u javnom interesu zaštićeno uključuje situacije u kojima je „povreda počinjena, počinje ili je verovatno da će biti počinjena“ ili kada „osoba nije uspela, nije uspela ili je verovatno da neće uspeti da ispuni bilo koju zakonsku obavezu“. Kao dodatnu osnovu navodi se da je uzbunjivanje u javnom interesu kada je **„zdravlje ili bezbednost pojedinca ugroženo, ugroženo ili je verovatno ugroženo“**. Stoga su u ovom slučaju sva tri navedena kriterijuma ispunjena.

S obzirom da kompanija „Jeftino lečenje“ ima preko 50 zaposlenih, prema Zakonu o zaštiti uzbunjivača, pretpostavlja se da je ova kompanija imenovala službenika odgovornog za uzbunjivanje. Dakle, prvi korak koji Nita i Blerta moraju da preduzmu je obraćanje odgovornom službeniku za uzbunjivanje u kompaniji „Jeftino lečenje“. Tamo Nita i Blerta moraju da izvedu sve dokaze za ove zakonske prekršaje koji ugrožavaju ili se očekuje da ugroze zdravlje ljudi. Ovaj način uzbunjivanja predviđen je i odobren u skladu sa članom 16 i članom 17 stav 1-3 Zakona. Ali ovo nije jedini način na koji Nita i Blerta mogu izvršiti uzbunjivanje tako opasnog kršenja.

Ako smatraju da se ne očekuje da će uzbunjivanje putem odgovornog zvaničnika biti efikasno (to bi trebalo dokazati u svakom slučaju posebno), tada mogu izvršiti uzbunjivanje direktno kod lidera kompanije. Ovo je dozvoljeno članom 17 stav 4 zakona.

Drugi način uzbunjivanja je prema članu 18, tj. Putem spoljašnjeg uzbunjivanja. Ali primetili smo da Nita i Blerta nisu sigurne kome da se obrate? Napominjemo da član 19. Zakona o zaštiti uzbunjivača propisuje da se u vezi sa uzbunjivanjem u privatnom sektoru uzbunjivanje vrši regulatorima prema oblastima odgovornosti (navedene u nastavku).

S obzirom na područje navodnih kršenja, možemo da razumemo da bi se u slučaju spoljnog uzbunjivanja Nita i Blerta trebalo obratiti:

1. Farmaceutska inspekcija koja deluje u okviru Ministarstva zdravlja. i
2. Ministarstvo zdravlja kao telo u okviru kojeg funkcioniše Farmaceutski inspektorat.

Prema zvaničnom opisu obima delatnosti, ovaj inspektorat je, između ostalog, nadležan za procenu primene zakona, kao i za preduzimanje administrativnih mera i izricanje novčanih kazni s ciljem izbegavanja rizika koji mogu biti prouzrokovani po javno zdravlje, javnu bezbednost i životna sredina i legitimni interesi fizičkih i pravnih lica.

Prema Zakonu, Nita i Blerta imaju poslednju šansu ako gornje alternative ne pružaju ili se ne očekuje da će stupiti na snagu (ovo bi trebalo utvrditi u svakom slučaju u presudi uzbunjivača). Oni mogu obaviti javno uzbunjivanje (otkrivanje). Prema Zakonu, ovo uzbunjivanje može se izvršiti u skladu sa članom 20. Zakona o zaštiti uzbunjivača. Ako se odluče za ovu vrstu uzbunjivanja, Nita i Blerta moraju poštovati princip pretpostavke nevinosti optuženog, pravo na zaštitu ličnih podataka, kao i da ne ometaju vođenje sudskog postupka. Ovo uzbunjivanje može se obaviti putem medija, nevladinih organizacija ili na drugi način objavljivanja.

SCENARIO #6:

**Uzbunjivanje
zbog neplaćanja
penzijskih
doprinosa za
zaposlene u
prehrambenoj
prodavnici**

Oboje su shvatili dok su njihove kolege koje su proveravale status „Trusta“ shvatile da im se penzijski doprinosi ne plaćaju. Znaju da je ovo direktno kršenje jednog ili više zakona koji regulišu penzijske šeme.

SCENARIO #6:

Uzbunjivanje zbog neplaćanja penzijskih doprinosa za zaposlene u prehrambenoj prodavnici

Pretpostavljene činjenice

Albert i Dren su dobri prijatelji. Poslednje dve godine rade u dva supermarketa u svom gradu. Jednog dana Albert je podneo zahtev za vizu i sledstveno tome morao je da dokaže trajanje zaposlenja statusom „Trust“ (institucija koja upravlja i upravlja penzijskim doprinosima). Kada je dobio izjavu u protekle dve godine, iznenadio se kada je video da mu nisu uplaćeni doprinosi za penziju. Posle deljenja ovih podataka sa Drenom, Dren je takođe učinio isto i saznao je da mu nisu uplaćeni penzijski doprinosi.

Zatim su komunicirali sa grupom na „Viberu“ koja je uključivala sve radnike sličnih sektora njihovim poslodavcima. Oboje su shvatili dok su njihove kolege koje su proveravale status „Trusta“ shvatile da im se penzijski doprinosi ne plaćaju. Znaju da je ovo direktno kršenje jednog ili više zakona koji regulišu penzijske šeme. Oni takođe veruju da je ovo pitanje u javnom interesu, jer će radnici kojima se ne uplaćuju penzijski doprinosi postati ekonomski teret za državu u vreme penzionisanja. Dalje, putem prikupljenih sredstava država finansira različite šeme od opšteg interesa, koje zatim vraća u penzijski fond da bi nadoknadila investiciju finansiranu iz fondova „Trusta“.

Stoga, Albert i Dren žele da urade uzbunjivanje. Žele da znaju kakve alternative bi trebalo da slede.

Radnje koje se mogu ili treba preduzeti

U početku se moramo pozabaviti da li je takvo uzbunjivanje dozvoljeno po jednoj od osnova utvrđenih Zakonom prema kojoj se uzbunjivanje smatra javnim interesom. U vezi sa ovim pitanjima, trebali bismo se pozvati na član 5 Zakona o zaštiti uzbunjivača. Navodi se da jedan od razloga zašto je uzbunjivanje u javnom interesu zaštićeno uključuje situacije u kojima je „povreda počinjena, počinje ili je verovatno da će biti počinjena“ ili kada „osoba nije uspjela, propada ili je verovatno da neće uspeti da ispune bilo koju zakonsku obavezu “. Stoga su u ovom slučaju oba ova kriterijuma ispunjena jer je povreda zakona utvrđenih za penzijske šeme počinjena i vrši se, a takođe određena lica nisu postupila u skladu sa zakonskom obavezom poslodavaca da doprinose penzijskim šemama za zaposlene.

Kao i u drugim slučajevima, Albert i Dreni mogu da koriste interne uzbunjivanje, spoljašnje uzbunjivanje ili javno uzbunjivanje (obelodanjivanje).

S obzirom na to da bi prehrambene prodavnice u kojima su zaposleni Alberti i Dreni trebalo da imaju preko 50 zaposlenih, prema Zakonu o zaštiti uzbunjivača pretpostavlja se da je ova kompanija imenovala zvaničnika odgovornog za uzbunjivanje. Dakle, prvi korak koji bi Albert i Dren trebalo da preduzmu je da se obrate odgovornom zvaničniku za uzbunjivanje u prodavnicama prehrambenih proizvoda u kojima rade. Oni moraju da podnesu odgovorne službenike svim dokazima za ove zakonske povrede koje se dešavaju u vezi sa neplaćanjem penzijskih šema zaposlenih. Ovaj način uzbunjivanja predviđen je i odobren u skladu sa članom 16 i članom 17 stav 1-3 Zakona. Ali ovo nije jedini način na koji Dren i Albert mogu izvršiti uzbunjivanje tako opasnog kršenja.

Ako smatraju da se prijavljivanje uzbunjivanja putem odgovornog zvaničnika ne očekuje (to bi trebalo dokazati u svakom slučaju posebno), tada mogu izvršiti uzbunjivanje direktno lideru kompanije. Ovo je dozvoljeno članom 17 stav 4 zakona. Ako se ne očekuje da će ova metoda biti efikasna ili ako ne bude efikasna nakon što se iscrpi, Albert i Dreni mogu da odluče da urade spoljno uzbunjivanje

Napominjemo da član 19. Zakona o zaštiti uzbunjivača propisuje da se u vezi sa uzbunjivanjem u privatnom sektoru uzbunjivanje vrši regulatorima prema oblastima odgovornosti. S obzirom na obim navodnih kršenja, možemo zaključiti da bi nadležne institucije za uzbunjivanje ovog slučaja mogle biti sledeće institucije:

1. Inspekcija rada,
2. Poreska uprava Kosova i
3. Kosovsko penzijsko trust.

Ove tri institucije su nadležne da nadgledaju sprovođenje zakona o radu, poreza i penzija. Stoga je uzbunjivanje u jednoj ili svim ovim institucijama dozvoljeno u skladu sa članom 19. Zakona o zaštiti uzbunjivača i odgovarajućim zakonodavstvom, kojim se uređuje delokrug ovih gore pomenutih institucija.

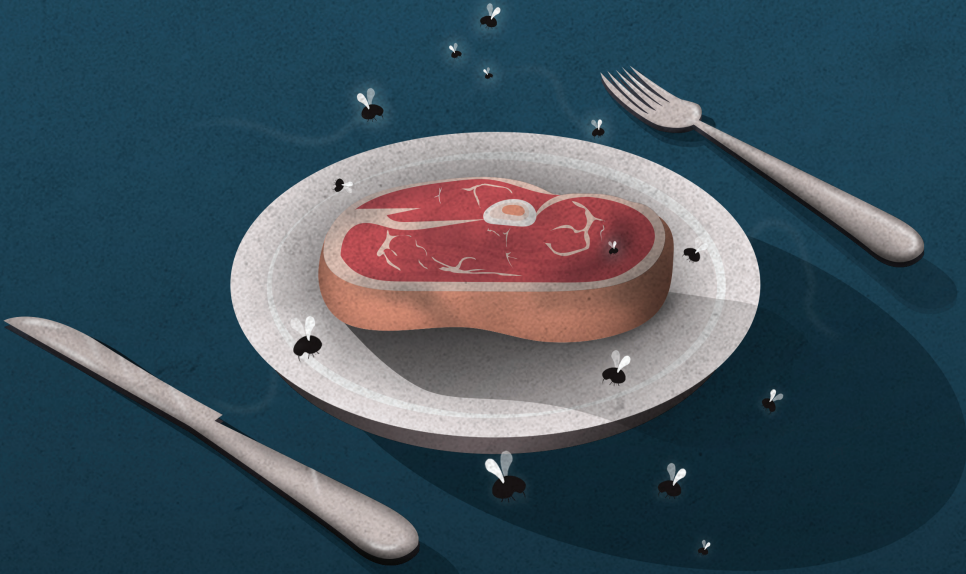
Prema Zakonu, Dreni i Albert imaju poslednju šansu ako gorenavedene alternative ne daju ili se ne očekuje da učine (ovo se mora utvrditi u svakom slučaju u presudi uzbunjivača).

Oni mogu javno objaviti uzbunjivanje (obelodanjivanje) u skladu sa članom 20. zakona. Ako se odluče za ovu vrstu uzbunjivanja, Dreni i Albert moraju poštovati načelo pretpostavke nevinosti optuženog, pravo na zaštitu ličnih podataka, kao i da ne ometaju vođenje sudskog postupka. Ovo uzbunjivanje može se obaviti putem medija, nevladinih organizacija ili na drugi način objavljivanja.

SCENARIO #7:

**Uzbunjivanje
za serviranje
opasnih
prehrambenih
proizvoda**

Sad je za Dalian i Besu sve imalo smisla. Čak i trovanje grupe klijenata pre 2 nedelje. Čak i različita aroma mesa tokom kuvanja. Žele da znaju da li se u ovom slučaju može izvršiti uzbunjivanje i koje korake/procedure treba slediti?

SCENARIO #7:

Uzbunjivanje za serviranje opasnih prehrambenih proizvoda

Pretpostavljene činjenice

Daliani i Besa rade u restoranu za porodične zabave „Srećno venčanje“. Uglavnom je restoran organizovao venčanja i druge svečane zabave. Rade kao kuvari. Njihov restoran je meso kupio u tržnom centru „Nepažljiva prodavnica“. Jednog dana su videli da meso ima drugu boju. Kada se konsultovao sa glavnim kuvarom, zamolio ih je da „bace identifikovano meso i nastave sa radom“. Tu se nisu zaustavili. Uz malo istraživanja nakon posla otkrili su da je mesu koje su kupili u „Nepažljivoj prodavnici“ istekao rok trajanja. Sutradan su ovo pitanje pokrenuli kod glavnog menadžera. Obavestio ih je da je, uz znanje generalnog direktora, nekoliko nedelja počeo da kupuje meso kojem je rok upotrebe istekao ili je istekao rok trajanja. „Nepažljiva prodavnica“ je takvu vrstu mesa prodala restoranu po 50% nižoj ceni.

Sad je za Daliani i Besu sve imalo smisla. Čak i trovanje grupe klijenata pre 2 nedelje. Čak i različita aroma mesa tokom kuvanja. Žele da znaju da li se u ovom slučaju može izvršiti uzbunjivanje i koje korake/procedure treba slediti?

Radnje koje se mogu ili treba preduzeti

Na osnovu gore pomenutih činjenica primećujemo da Besa i Daliani smatraju da je praktično nemoguće koristiti interno uzbunjivanje (bilo odgovornom službeniku bilo direktoru restorana) zbog činjenice da je, prema izjavama generalnog direktora, generalni direktor koji je odobrio kupovinu mesa kojem je istekao rok ili mu je tek istekao rok upotrebe. Stoga, u ovom slučaju, Besa i Dalian imaju na raspolaganju samo dva načina uzbunjivanja: a. eksterno uzbunjivanje i b. uzbunjivanje javnosti (obelodanjivanje).

U nastavku se moramo pozabaviti da li je takvo uzbunjivanje, prema pretpostavljenim činjenicama, odobreno po jednom od osnova utvrđenih Zakonom prema kojem se uzbunjivanje smatra u javnom interesu. U vezi sa ovim pitanjima, trebali bismo se pozvati na član 5. Zakona o zaštiti uzbunjivača. Navodi se da jedan od razloga zašto je uzbunjivanje u javnom interesu zaštićeno uključuje situacije u kojima je „povreda počinjena, počinje ili je verovatno da će biti počinjena“ ili kada „osoba nije uspjela, nije uspjela ili je verovatno da neće uspeti“, da ispuni bilo koju zakonsku obavezu“. Kao dodatnu osnovu navodi se da je uzbunjivanje u javnom interesu kada je **„zdravlje ili bezbednost pojedinca ugroženo, ako je ugroženo ili je verovatno da će biti ugroženo.“** Stoga u ovom slučaju sve tri od ovih kriterijuma su zadovoljena. Posebno je važno naglasiti kriterijum zdravstvenog rizika i činjenicu da se taj rizik javlja čak i u ovom trenutku o kome govorimo, ali koji će verovatno i dalje postojati.

U vezi sa spoljnim uzbunjivanjem, primećujemo da član 19. Zakona o zaštiti uzbunjivača predviđa da se u vezi sa uzbunjivanjem u privatnom sektoru uzbunjivanje vrši regulatorima prema oblastima odgovornosti. S obzirom na obim navodnih kršenja, možemo zaključiti da se nadležne institucije za uzbunjivanje ovog slučaja mogu obratiti sledećim institucijama:

1. Sanitarni inspektorat, koji deluje u okviru Agencije za veterinu i hranu u Republici Kosovo,
2. Uprava inspektorata na opštinskom nivou,
3. Tržišna inspekcija pri Ministarstvu trgovine i industrije.

Prve dve institucije su nadležne da nadgledaju sprovođenje zakona i sanitarnih i standarda kvaliteta u pogledu kvaliteta i bezbednosti hrane. Treća institucija je ovlašćena i nadležna za nadzor tržišta i zakonskih kriterijuma i drugih standarda u oblasti tržišta i trgovine prehrambenim i neprehrambenim proizvodima.

Oni mogu javno objaviti uzbunjivanje (obelodanjivanje) u skladu sa članom 20. zakona. Ako se odluče za ovu vrstu uzbunjivanja, Besa i Dailani moraju poštovati princip pretpostavke nevinosti optuženog, pravo na zaštitu ličnih podataka, kao i da ne ometaju vođenje sudskog postupka. Ovo uzbunjivanje može se obaviti putem medija, nevladinih organizacija ili na drugi način objavljivanja.

SCENARIO #8:

**Uzbunjivanje
u kontekstu
finansijskih
institucija**

Ali sutradan je video vlasnika dotične korporacije kako potpisuje ugovor o zajmu sa svojim kolegom (Pohlepnim bankarom). Blerton traži minut za razgovor sa Pohlepnim bankarom. Na pitanje zašto vlasnik korporacije koja je zloupotrebila porez potpisuje ugovor za koji je odbijena njegova prijava, njegov kolega je odgovorio: „Ovaj momak je razgovarao sa direktorom.

SCENARIO #8:

Uzbunjivanje u kontekstu finansijskih institucija

Pretpostavljene činjenice

Blertoni radi kao bankar u „Bogatoj banci Kosova“. Ova banka je dobila grant od Vlade Kosova za podršku novim preduzećima, zajmovima za poljoprivredu i zajmovima za energetska efikasnost (što znači da bi ova banka trebalo da stimuliše zajmove koji povećavaju uštedu električne energije, npr. Kuće manje zavisne od toplote korišćenjem prozora sa visokim standardima). Ove dotacije su, dakle, date Banci iz novca kosovskih poreskih obveznika. Pokrenuta preduzeća mogla bi da se prijave za kredite od 20.000 do 400.000 evra (kriterijumi su bili sve veći u zavisnosti od iznosa kredita u smislu broja zaposlenih, ekonomske aktivnosti, poreza itd.). Kamatna stopa bila je nula, a rok otplate 10 godina, ali ako je više od 100 ljudi bilo zaposleno iz ove finansirane delatnosti, zajam je u potpunosti oprošten. Centralna banka Kosova je određena kao telo odgovorno za nadgledanje grantova.

Jednog dana Blerton je dobio zahtev za kredit od „novog preduzeća“. Ali nakon pregleda dokumentacije, shvatio je da to zapravo nije novo poslovanje već poznata kompanija („Korporacija koja zloupotrebljava porez“). Korporacija se prijavila za 376.000 evra. Budući da je profesionalni bankar, ali i osoba sa profesionalnim integritetom i radnom etikom, naravno da je odbio ovaj zahtev za kredit, jer nije ispunjavao uslove postavljene u svrhe kojima je bespovratna pomoć namenjena. Slučaj je time izgledao završen.

Ali sutradan je video vlasnika dotične korporacije kako potpisuje ugovor o zajmu sa svojim kolegom (Pohlepni bankarom). Blerton traži minut za razgovor sa Pohlepni bankarom. Na pitanje zašto vlasnik korporacije koja je zloupotrebila porez potpisuje ugovor za koji je odbijena njegova prijava, njegov kolega je odgovorio: „Ovaj momak je razgovarao sa direktorom. Čak je i direktor bio nervozan zbog vas što ste odbili njegov zahtev. Zna li ko je ovo? Ovo je povezano sa ministrom Ministarstva banaka i mikrofinansijskih institucija i trgovine. Rekao je direktoru da ću, ako mi ne odobrite

zajam, čak povući vašu dozvolu. Čak je i ministar pozvao direktora, situacija je vrlo komplikovana “.

Tog dana Blerton je pozvan na sastanak sa direktorom. Nije se predomislio jer je znao, a takođe je rekao direktoru da korporacija koja zloupotrebljava porez nije kvalifikovana za ovaj zajam. Ovaj put je na ovom sastanku spasen usmenim „upozorenjem“. Direktor je takođe zatražio od Blertona „da ovo ne pravi veliku stvar“ i da „ako imate prijatelja koji ima posao, dozvolite mu da dođe i prijavi se i da odobrimo zajam u njegovu korist“. Blerton kao osoba od integriteta nije mogao da toleriše ovu situaciju. Odlučio je da izvrši uzbunjivanje. Želi da zna kako se to radi i kome da se obrati.

Radnje koje se mogu ili treba preduzeti

U navedenim činjenicama imamo dve situacije. Prva se tiče uzbunjivanja u vezi sa direktorom i bankom. Druga se tiče uzbunjivanja u vezi sa korporacijom koja zloupotrebljava poreze i ministrom. Stoga ćemo sledeći deo podeliti na dva dela.

1. Uzbunjivanje u odnosu na Banku

S obzirom na to da je, prema navodnim činjenicama, direktor banke bio upoznat sa kršenjem, očekuje se da će interno uzbunjivanje odgovornog zvaničnika ili direktora biti neefikasno uzbunjivanje jer je i sam naložio akciju za koju se vrši uzbunjivanje.

Stoga, u ovom slučaju, Blerton ima na raspolaganju samo dva načina uzbunjivanja: a. eksterno uzbunjivanje i b. uzbunjivanje javnosti (obelodanjivanje).

U nastavku se moramo pozabaviti da li je takvo spoljašnje uzbunjivanje, prema pretpostavljenim činjenicama, odobreno po jednom od osnova utvrđenih Zakonom prema kojem se uzbunjivanje smatra javnim interesom. U vezi sa ovim pitanjima trebali bismo se pozvati na član 5 Zakona o zaštiti uzbunjivača. Navodi se da jedan od razloga zašto je uzbunjivanje u javnom interesu zaštićeno uključuje situacije u kojima je „povreda počinjena, počinje ili je verovatno da će biti počinjena“ ili kada „osoba nije uspeła, nije uspeła ili je verovatno da neće uspeti“. da ispuni bilo koju zakonsku obavezu “.Kako je još jedna osnova za uzbunjivanje u javnom interesu definisana u situaciji kada se „**dogodila zloupotreba službene dužnosti ili ovlašćenja javnog novca ili resursa javne institucije, ovo se dešava ili**

je verovatno da će se dogoditi". Stoga su u ovom slučaju oba ova kriterijuma ispunjena. Posebno je važno naglasiti kriterijum ugrožavanja zdravlja i činjenicu da se to ugrožavanje javlja čak i u trenutku kada o njemu govorimo, ali verovatno će i dalje postojati u vezi sa uzbunjivanjem u vezi sa službom nedopustive materije tokom Kafa.

Napominjemo da član 19. Zakona o zaštiti uzbunjivača propisuje da se u vezi sa uzbunjivanjem u privatnom sektoru uzbunjivanje vrši regulatorima prema oblastima odgovornosti (koje će biti navedene u nastavku). S obzirom na obim navodnih kršenja, možemo zaključiti da su nadležne institucije za uzbunjivanje ovog slučaja u vezi sa direktorom i Bogatom bankom Kosova:

1. Vlada Kosova kao donator granta za predmetne kredite;
2. Centralna banka Kosova kao regulatorni organ bankarskog sistema na Kosovu,
3. Poreska uprava Kosova (PUK), odnosno Kancelarija za novčane kazne i administrativne kazne (KNKAK) ili drugo relevantno odeljenje prema uputstvima PUK-a.

Ove institucije/tela su nadležna da nadgledaju sprovođenje bankarskog i poreskog zakonodavstva. Stoga je uzbunjivanje u jednoj ili svim ovim institucijama dozvoljeno u skladu sa članom 19. Zakona o zaštiti uzbunjivača i relevantnim zakonodavstvom koje reguliše delokrug ovih gore pomenutih institucija.

2. Uzbunjivanje u vezi sa vlasnikom preduzeća koji zloupotrebljava poreze i ministrom.

U vezi sa uzbunjivanjem ovih kršenja, iz navodnih činjenica primećujemo da su vlasnik korporacije i ministar pozvali direktora banke vršeći pritisak na njega i ucenjujući ga da će banka, ukoliko kredit ne bude odobren, snositi negativne posledice.

Iako je jedna od ovih osoba javni službenik, budući da je kršenje koje je podstaklo uzbunjivanje rođeno u kontekstu privatnog izveštaja (zahteva za zajam), Blerton se i dalje može oslanjati na druge delove zakona za uzbunjivanje u javnom kontekstu. Tamo primećujemo da je prema članu 19 stav 3 nadležno telo za rešavanje ovog uzbunjivanja u vezi sa ministrom i direktorom:

1. Agencija za borbu protiv korupcije.

Međutim, s obzirom da se za takva krivična dela najverovatnije konzumira jedno ili više krivičnih dela, uzbunjivanje u ovom slučaju paralelno sa uzbunjivanjem Agencije, to se takođe može učiniti sledećim organima:

2. Kosovska policija, Odeljenje za ekonomske zločine,
3. Državno tužilaštvo,

Ove institucije su nadležne da nadgledaju sprovođenje zakona u oblasti korupcije i krivičnih dela uopšte.

Ali Blerton može javno izvršiti uzbunjivanje (obelodanjivanje) prema članu 20 zakona. Ako se odluče za ovu vrstu uzbunjivanja, Blerton mora poštovati princip pretpostavke nevinosti optuženog, pravo na zaštitu ličnih podataka, kao i da ne ometa vođenje sudskog postupka. Ovo uzbunjivanje može se obaviti putem medija, nevladinih organizacija ili na drugi način objavljivanja.

SCENARIO #9:

**Uzbunjivanje
zbog kršenja
ličnih podataka**

Program je prikupljao podatke o pretragama korisnika računara, imao je pristup e-porukama koje su poslone i primljene, pozivima upućenim programima instaliranim na računaru, pa čak i internetskim transakcijama preko banaka (iako program nije mogao samostalno da naruči nijednu transakciju, već je mogao samo da posmatra transakcije).

SCENARIO #9:

Uzbunjivanje zbog kršenja ličnih podataka

Pretpostavljene činjenice

Besiani radi kao tehnološki stručnjak u prodavnici računara i tableta „Brzo računara“. Diplomirao je tehnologiju i dobar je poznavalac programiranja (softver) i računarskih delova (hardver). Jednog dana njegov neposredni menadžer zatražio je da instalira mali program pod nazivom „Podmuklo“ na sve buduće računare i tablete koje prodaju.

Besiani, budući stručnjak za tehnologiju i programiranje, jedne noći uzeo je ovaj program sa spoljnim diskom i detaljno ga analizirao kod kuće. Bio je izuzetno uznemiren kada je shvatio da program ima mogućnost da ostane skriven na računaru koji se instalira i pošalje osetljive podatke na adresu. Adresa je bila sledeća: partia.politike.kosove@gmail.com. Sledećeg dana Besiani se suočio sa svojim menadžerom. Nakon što je otkriven, direktor je priznao da to radi jer je njihovoj kompaniji ponuđeno 600.000 evra ako instaliraju ovaj program na svaki računar. Kada je Besiani pitao menadžera od koga su oni ponuđeni, nije rekao, ali je priznao da je generalni direktor znao za ovaj događaj i da mu je menadžer ponudio platu od 4000 evra mesečno u narednih 5 godina.

Ne verujući onome što je čuo i razumeo, Besiani je odlučio da dalje analizira Program „Podmuklo“. Shvatio je da su podaci poslani na adresu političke partije na Kosovu. Program je prikupljao podatke o pretragama korisnika računara, imao je pristup e-porukama koje su poslani i primljene, pozivima upućenim programima instaliranim na računaru, pa čak i internetskim transakcijama preko banaka (iako program nije mogao samostalno da naruči nijednu transakciju, već je mogao samo da posmatra transakcije). Treba dodati da kompanija „Brzo računara“ poseduje 45% tržišta i ima delatnosti i prodajne pogone širom zemlje.

Šokiran onim što je video i razumeo, Besiani je zainteresovan za uzbunjivanje ovog slučaja. Želi da zna kako se to radi i kome da se obrati?

Radnje koje se mogu ili treba preduzeti

Primećujemo da konkretan slučaj izaziva prilično ozbiljnu zabrinutost i iz snažnih i iz uznemirujućih razloga. Prvo, postoji nezakonito kršenje ličnih podataka i računarskih sistema pojedinaca (kupaca), a drugo to čini politička stranka kako bi stvorila prednost imajući u rukama brojne lične podatke građana države.

Budući da je generalni direktor ustanove bio saizvršilac akcije za koju se vrši uzbunjivanje, možemo reći da se ne očekuje da će interno uzbunjivanje biti efikasno. Stoga Besiani ima samo dve mogućnosti za uzbunjivanje: a. eksterno uzbunjivanje i b. uzbunjivanje javnosti (obelodanjivanje).

Napominjemo da član 19. Zakona o zaštiti uzbunjivača propisuje da se u vezi sa uzbunjivanjem u privatnom sektoru uzbunjivanje vrši preko regulatora prema oblastima odgovornosti.

S obzirom na obim navodnih kršenja, možemo zaključiti da su nadležne institucije za uzbunjivanje ovog slučaja možda sledeće institucije:

4. Agencija za informacije i privatnost,
5. Centralna izborna komisija.

Ove dve institucije su nadležne za nadzor nad sprovođenjem zakona o ličnim podacima, odnosno o funkcionisanju i merama protiv političkih partija. Stoga je uzbunjivanje jedne ili svih ovih institucija dozvoljeno članom 19. Zakona o zaštiti uzbunjivača i odgovarajućim zakonodavstvom koje reguliše polje delovanja ovih gore pomenutih institucija.

Besiani ima poslednju šansu ako gorenavedena alternativa ne daje ili se ne očekuje da će dati efekte (ovo bi trebalo utvrditi u svakom slučaju po presudi uzbunjivača). Može da obavi javno uzbunjivanje (obelodanjivanje). Prema zakonu, ovo uzbunjivanje može se izvršiti kada:

1. uzbunjivač koji obelodani osnovano veruje da će biti podvrgnut kazni ako se prijavi interno ili eksterno;
2. uzbunjivač osnovano veruje da će dokazi koji se odnose na relevantne štetne radnje biti izbrisani ili uništeni ako se zviždač prijavi na način propisan u članu 16. (interno uzbunjivanje) i 18. (spoljašnje uzbunjivanje) ovog zakona.
3. u slučaju neposredne opasnosti po život, javno zdravlje, bezbednost, životnu sredinu ili kada je prouzrokovana velika ili nepopravljiva šteta;
4. nadležni organi iz člana 16. i 18. ovog zakona nisu preduzeli relevantne mere u vezi sa uzbunjivanjem u roku od šest (6) meseci od trenutka izveštavanja o uzbunjivanju.

S obzirom na prirodu i sistematsku prirodu kršenja zakona o ličnim podacima, ali i drugih zakona, i s obzirom na veliki interes javnosti da zna za ove kršenja, u sličnim slučajevima se daje prednost javnom objavljivanju. Ako se Besiani odluči za ovu vrstu uzbunjivanja, mora poštovati načelo pretpostavke nevinosti optuženog, pravo na zaštitu ličnih podataka, kao i da ne ometa razvoj sudskog postupka. Ovo uzbunjivanje može se obaviti putem medija ili na drugi način objavljivanja.

SCENARIO #10:

**Uzbunjivanje
zbog kršenja
autorskih prava**

Kako su nadležne inspekcije sprečavale neovlašćeno fotokopiranje knjiga tokom dana, vlasnik fotokopije rekao je upravniku da organizuje malu smenu radnika koji rade noću kako bi fotokopirali knjige kada se nije očekivalo da će se izvršiti inspekcije.

Duke qenë s
kishin pamu
paautorizua
pronari i fot
Menaxherit
ndërrim të v
natën që të
inspektimet

SCENARIO #10:

Uzbunjivanje zbog kršenja autorskih prava

Pretpostavljene činjenice

Blerta radi u fotokopiji/štampaniji „Kvalitetna štampa“. Tokom dana ona i njene kolege pomažu studentima da štampaju materijale za učenje. Međutim, prošao je mesec dana od kada je direktor fotokopije pozvao radnike (ukupno 10 radnika u ovoj štampariji) da idu na posao u noćnim smenama. Kada je Blerta bila na redu da radi noću, shvatila je razlog zbog kojeg je radno vreme promenjeno.

Kako su nadležne inspekcije sprečavale neovlašćeno fotokopiranje knjiga tokom dana, vlasnik fotokopije rekao je upravniku da organizuje malu smenu radnika koji rade noću kako bi fotokopirali knjige kada se nije očekivalo da će se izvršiti inspekcije.

Blerta ima posebnu vezu sa knjigama jer joj je otac bio pisac. Odrasla je u siromaštvu iako je otac mogao da prodaje knjige. Ali to se nije dogodilo jer ljudi nisu kupovali njegove knjige, već su kupili primerke koji su prodati 70% jeftinije. Stoga je odlučila da obavi uzbunjivanje u ovom slučaju, osećajući ličnu obavezu. Ona želi da zna kako? A kome da se obrati?

Radnje koje se mogu ili treba preduzeti

S obzirom na to da su u ovom slučaju upravnik i direktor fotokopije znali i bili koautori događaja na koji se signalizira/uzbunjivanje, i s obzirom na to da vlasnik fotokopije verovatno nema određenih službenika odgovornih za uzbunjivanje (jer ima manje od 50 zaposlenih), tada shvatamo da Blerta zapravo ima samo dve mogućnosti za uzbunjivanje. Ona može odabrati da li će obaviti spoljno uzbunjivanje ili javno uzbunjivanje (otkrivanje).

U vezi sa spoljnim uzbunjivanjem, primećujemo da član 19. Zakona o zaštiti uzbunjivača predviđa da se u vezi sa uzbunjivanjem u privatnom sektoru uzbunjivanje vrši regulatorima prema oblastima odgovornosti. S obzirom na obim navodnih kršenja, možemo zaključiti da je nadležna institucija za sprovođenje uzbunjivanja za ovo kršenje Ured za autorska i srodna prava koji deluje u okviru Ministarstva kulture.

Ova institucija je odgovorna i nadležna za sprovođenje zakona koji se odnose na autorska prava. Stoga je uzbunjivanje ove kancelarije ovlašćeno u skladu sa članom 19. Zakona o zaštiti uzbunjivača i relevantnim zakonodavstvom koje reguliše delokrug gore navedenih institucija.

Blerta ima poslednju šansu ako gorenavedena alternativa ne daje ili se ne očekuje da će stupiti na snagu (ovo bi trebalo utvrditi u svakom slučaju po presudi uzbunjivača). Ona može javno uzbunjivati (otkrivanje). Prema zakonu, ovo uzbunjivanje može se izvršiti kada:

5. uzbunjivač osnovano veruje da će biti kažnjen ako se prijavi interno ili eksterno;
6. uzbunjivač osnovano veruje da je verovatno da će dokazi koji se odnose na relevantne štetne radnje biti izbrisani ili uništeni ako se zviždač prijavi na način propisan u članu 16. (interno uzbunjivanje) i 18. (spoljno uzbunjivanje) ovog zakona.
7. u slučaju neposredne opasnosti po život, javno zdravlje, bezbednost, životnu sredinu ili kada je prouzrokovana velika ili nepopravljiva šteta;
8. nadležni organi iz člana 16. i 18. ovog zakona nisu preduzeli relevantne mere u vezi sa uzbunjivanjem u roku od šest (6) meseci od trenutka prijavljivanja informacija o uzbunjivanju.

S obzirom na prirodu i sistematsku prirodu kršenja zakona o ličnim podacima, ali i drugih zakona, i s obzirom na veliki interes javnosti da zna za ove kršenja, u sličnim slučajevima se daje prednost javnom objavljivanju. Ako se Blerta odluči za ovu vrstu uzbunjivanja, ona mora poštovati načelo pretpostavke nevinosti optuženog, pravo na zaštitu ličnih podataka, kao i da ne ometa razvoj sudskog postupka. Ovo uzbunjivanje može se obaviti putem medija ili na drugi način objavljivanja.

